

Naar aanleiding van 4 mei: ‘Herdenken’, ‘denken over’ en ‘bruikbaar verleden’

Dick van Lente

Mei 2013

Beste mensen,

Ik sta hier niet omdat ik deskundig ben op het gebied van WOII, of van oorlog in het algemeen, en evenmin op het gebied van herinneren en herdenken, maar vermoedelijk omdat ik een 61-jarige historicus ben, die al veel 4 en 5 mei's heeft meegemaakt en daar mogelijk wel eens over heeft nagedacht. Daarom ga ik in het volgende uit van mijn eigen ervaringen en gedachten daarover, als voorzet voor discussie en niet met de pretentie iets nieuws of wetenschappelijks te zeggen – daarom probeer ik niet langer te praten dan 30 min: tijd voor discussie.

Ik ga het grotendeels over 4 mei hebben, de dodenherdenking, en wel die op en rond de Dam in Amsterdam (er zijn immers ook herdenkingen in de rest v.h. land), met (nu) de koning en 20 000 mensen, en nog eens miljoenen mensen aan de tv. Ik doe dat omdat het een meer beladen gebeurtenis is, die steeds weer aanleiding is voor discussie – 5 mei is wat meer ‘gewoon’ een feestdag, waar de popmuziek wat luider klinkt dan de bezinning (die er ook is).

Ik wil het vooral hebben over de verhouding tussen *herdenken* van en *denken over* het verleden, anders gezegd: over hoe we deelnemen aan zo'n ritueel op 4 mei en hoe zich dat verhoudt tot ons werk als historici. Immers, of je wilt of niet, je bent deel van zo'n nationaal ritueel, maar we proberen ook het verleden te begrijpen en inzichtelijk te maken voor onze medemensen: dat is onze taak. Er is een spanning tussen die twee en daarover wil ik het hebben.

Wat op 4 mei gebeurt heet ‘herdenken’, dat is: stilstaan bij het verleden; misschien ook letterlijk: er opnieuw over nadenken. Maar het ‘denken’ in ‘herdenken’ is iets anders dan het analytisch denken dat historici doen. Het maakt deel uit van een ritueel: 4 mei is een *ritueel*.¹ Ritueel kun je

¹ Giddens, *Sociology* (Polity, 1993 2nd ed), 458-9, 465-6; Geertz, *Interpretation of cultures* (Basic, 1973) 112-4.

definiëren als een reeks gewijde handelingen, op een gewijde plaats en met symbolische voorwerpen, die iets onzichtbaars tastbaar moeten maken. Meestal is dat een besef van God en een bovennatuurlijke wereld, maar al eeuwenlang wordt het ook gebruikt om andere gevoelens van verbondenheid op te wekken. De gewijde plaats is in dit geval het monument op de Dam – de rest van het jaar een wat merkwaardig bouwwerk op een druk stadsplein, maar op 4 mei ineens een nationaal symbool dat midden in de aandacht staat [nationale totempaal]; de gewijde handelingen zijn het 2 minuten zwijgen, het leggen van kransen, het defilé langs het monument; en de symbolen zijn o.m. de vlaggen en uniformen. Het geheel heeft meer weg van een kerkdienst dan van een geschiedenisles: er is een preek (door de burgemeester van Amsterdam), er wordt gezamenlijk gezongen en het doel is, net als bij elk ritueel, dat de deelnemers even uit hun alledaagse leven worden geplukt, om stil te staan bij wat wordt beschouwd als belangrijke gemeenschappelijke waarden – die worden tijdens dat ritueel tastbaar gemaakt: dat is de kracht van een ritueel.

Dat is ook de betekenis van de taptoe, het trompetsignaal dat geblazen wordt ter aankondiging van de twee minuten stilte.

[oorsprong van taptoe: werd geblazen aan het eind van de dag in garnizoensplaatsen om de soldaten uit de kroegen terug naar de kazerne te roepen. ‘Tap toe’ betekende: de tap gaat dicht]

In 1961 is besloten dat ook de *Nederlandse* helden en slachtoffers van later oorlogsgeweld zouden worden herdacht (dus soldaten die bij vredesmissies van de VN zijn omgekomen bv). Toch is WOII steeds het centrale referentiepunt gebleven. Als het gaat om verbreding van de herdenking, dan meestal niet zozeer om ook stil te staan bij andere oorlogen, maar om het begrip ‘slachtoffer van WOII’ steeds breder te definiëren – dus ook de kinderen van NSB-ers, van SS-soldaten, etc, soms ook de Duitse soldaten zelf, zoals nu in Vorden – dat waren immers ook maar jongens van 18 die van niks wisten en in die oorlog werden meegesleept, is dan de redenering. Dat roept natuurlijk grote weerstand op, discussie over wat WOII betekend heeft; en daarmee is 4 mei toch ook weer een soort geschiedenisles geworden: wat herdenken we precies, wat waren de feiten, wat moeten we daarvan vinden? Dat zijn de vragen die steeds terugkomen.

Zoals gezegd: ik begin met mijn eigen ervaringen. Ik ben van 1952 – slechts 7 jaar na WOII. WOII was een groot thema in de verhalen van mijn ouders, leraren en andere ouderen en een van de meest geliefde onderwerpen van jongensboeken (jongens meer dan meisjes, denk ik): *Reis door de nacht* van Anne de Vries en de boeken over oorlogsvliegers en andere militairen van K. Norel (*Vliegers in het vuur*, *Varen en vechten*) en de eindeloze serie pocketboekjes over de Britse piloot Biggles. Dat waren heldenverhalen, waarvan ik me niets meer herinner, behalve het verlangen dat ze opriepen om zelf ook zo'n held te zijn – zoiets als: was het maar weer oorlog. En de dodenherdenking liet zien wat een enorme eer je te beurt viel als je veteraan was, of behoorde tot 'gevallenen' (zoals dat zo mooi heet). Globaal was het beeld: Nederland had geleden; er waren helden geweest die het kwaad hadden bestreden en verslagen; en nu was het voorbij.

Later, toen ik meer ging lezen en meer ging nadenken, ging ik me echter steeds ongemakkelijker voelen bij de plechtigheid – tot en met een zekere afkeer. Waar zat dat in?

1. Het militaire staat heel centraal: uniformen en geweren, een militaire kapel, marsmuziek. Logisch, kan je denken, want we herdenken een oorlog. Maar oorlog is iets smerigs, iets dat mensen lichamelijk en geestelijk verminkt – en natuurlijk veel doden en verweesden. Bij de herdenking zien we de glamourkant van het oorlogsbedrijf: het marcheren, de uniformen met blinkende onderscheidingen, de strakke discipline, de marsmuziek: dat heeft allemaal iets heel aantrekkelijks. Die fascinatie met oorlog in het algemeen, en met WOII meer in het bijzonder, die ik kende uit mijn jongensboeken, vind ik verontrustend. Kijk in boekwinkels en de tv: mensen kunnen maar geen genoeg krijgen van WOII – en ook andere oorlogen zijn populair. Waarom?
2. Het nationalisme: de vlaggen, het Wilhelmus. Is dat nationalisme niet een belangrijke oorzaak geweest van veel oorlogen? Moeten we dat dan niet eens achter ons laten? In de toespraken gaat het vaak over 'ons' en 'wij' Nederlanders. Laat mij daar maar buiten, dacht ik dan, ik bepaal zelf wel met wie ik me verbonden voel. (Dat had ik niet alleen met nationale gebeurtenissen, maar ook bij demonstraties, als iedereen tegelijk een leuze moest roepen – ook als ik het met die leuze eens was, voelde ik een diep gevoel van gêne in zulke situaties).

3. Ik was trouwens niet de enige die dat ongemak voelde – er waren meer mensen die de herdenking wilden veranderen: er was steeds discussie over. Dat kwam voor een deel doordat allerlei dingen ontdekt werden over Nederland in WOII, die niet zo strelend waren voor dat wij-gevoel. Dat was het werk van historici. En toen ik zelf historicus werd, ervoer ik die spanning tussen gedenken en onderzoeken alleen maar sterker: tussen wat zo'n ritueel met je doet, nl je meeslepen in een gevoel van eerbied, ontzag en verbondenheid, EN de drang om te weten wat er precies gebeurd is, wat een haast tegenovergestelde houding vereist: afstand nemen en kritisch zijn, je niet mee laten slepen door emoties. (niet respectloos!)

In de rest van mijn verhaal wil ik deze punten verder doordenken.

Ad 1. Wat verklaart de fascinatie met oorlogsbedrijf? Waarom zijn computer-oorlogsspelletjes zo populair? Waarom gaan mensen zo graag naar de slagvelden van WOI? Waarom lezen ze zo graag over oorlog? Waarom had ik best graag zo'n oorlogsvlieger willen zijn, zelfs als ik 'gevallen' zou zijn en dan elk jaar met taptoe herdacht?

Oorlog is een ellendig iets: als er iets is dat 'we' moeten doen, is het om te zien daarvan af te komen. Een van de redenen dat dat zo moeilijk is, is dat het oorlogsbedrijf altijd omgeven is geweest door glamour. Waarom? Omdat in oorlog allerlei bewonderde eigenschappen op de spits worden gedreven: opoffering voor iets hogers ('vaderland', 'vrijheid', etc), het onder ogen zien van dodelijk gevaar, het doorstaan van grote fysieke ontberingen en dus het tonen van kracht (plus bijbehorend idee dat je misschien wel een slappeling wordt van langdurige vrede); en de beloning die je te wachten staat als je thuiskomt: de bewondering van iedereen, en voor mannen als bonus: de bewondering van vrouwen. Hoe dit voor vrouwen ligt kan ik niet meevoelen, maar het is duidelijk dat de geallieerde soldaten die NL bevrijdden letterlijk met open armen ontvangen werden door veel NL meisjes – en zoals negen maanden later bleek niet alleen met open armen.

Stefan Zweig heeft het mooi geformuleerd toen hij (rond 1940) nadacht over het raadsel dat zoveel jongens zich aug '14 met zoveel enthousiasme in WOI hadden gestort. Je herinnert je misschien het citaat uit *Vrijheid en rede*:

De eenvoudige beambte van de posten, die altijd maar brieven zit te sorteren, de gemeentebestuurder, de schoenmaker, plotseling hadden zij een andere, romantische mogelijkheid in het leven: zij konden held worden. En iedereen die een uniform droeg, werd reeds als held gevierd door de vrouwen, eerbiedig gegroet door de achterblijvers. Ze ervoeren een onbekende macht, die hen *uit hun alledaagse leven omhoogtilde*.

[dat 'omhoogtillen' is precies wat een ritueel ook doet]

Een van mijn helden, de Amerikaanse filosoof William James, heeft gezegd dat pacifisten (waartoe hij zelf behoorde) daarom een erg moeizame campagne voeren: je kan nog zo hameren op de voordelen van vrede en de ellende van oorlog, daarmee neem je die glamour niet weg. Wat nodig is, zei James, is 'a moral equivalent to war' [N.B. 'moral' betekent zowel 'moreel' als 'psychologisch']: een vreedzame activiteit die dezelfde totale inzet en opoffering en discipline en hardheid etc vraagt en dus ook soortgelijke bewondering van anderen oplevert. Hij dacht aan sociale dienstplicht voor jongeren, gevaarlijk en smerig maar werk (bv in mijnen) in dienst van de gemeenschap zouden doen. Dat werk zou je dan moeten voorstellen als een 'heroïsch gevecht tegen de natuur'. (In de Sovjet-Unie hebben ze dat later geprobeerd: kijk maar naar sovjet propaganda-films en socialistisch realistische schilderijen).

Dat is dus de reden dat wanneer je zegt dat je gesch studeert, of doceert, veel mensen hun ogen gaan glimmen: oh, dat vind ik ook interessant, ik lees alles over de Tweede Wereldoorlog (soms: Eerste; in de VS: de Burgeroorlog). Mensen zien geschiedenis vooral als verhalen, die je even uit je gewone leven halen ('er bovenuit tillen'): dat is wat oorlogsverhalen doen. En wanneer die verhalen ook nog duidelijke helden en schurken hebben, dan zijn ze onweerstaanbaar.² Dat

² meer: Huizinga over de soldaat in *Herfsttij* en *Homo ludens*; Mumford over Mars en Venus in *Technics*; Glover, *Humanity*

laatste maakt WOII aantrekkelijker dan andere oorlogen: de in elk geval schijnbare duidelijkheid van de scheidslijn tussen goed en fout – zoals in mijn jongensboeken.³

Conclusie: vooral veel jongeren hebben een veel te ‘glamorous’ beeld van het oorlogsbedrijf, en dat komt door de glorie die eromheen hangt en dat is niet goed. En de enscenering van 4 mei draagt daaraan bij. Maar nu naar WOII

Ad 2. Fascinatie met WOII

De belangstelling is verbijsterend en vrijwel constant geweest sinds WOII. In 1982 waren er al 3000 publicaties over NL in WOII; begin jaren 80 kwamen gemiddeld twee *boeken* per week uit! [Bank 1983] – dat lijkt niet minder geworden.

Maar, merkwaardig: WOII trekt ook veel aandacht om precies de omgekeerde redenen dan daarnet genoemd: de oorlog heeft veel pijnlijke herinneringen achtergelaten, die Nederlanders eerst hebben geprobeerd te vergeten, maar die steeds meer aan het licht kwamen – vooral door het werk van historici. In enkele zinnen en zonder de nuances is de grote lijn als volgt:

- In de eerste jaren was het beeld van de oorlog: ‘we’ haatten allemaal de Duitsers, hebben erg onder hen geleden, verscheidenen hebben zich verzet en uiteindelijk is de Mof verslagen en ligt dit achter ons. Alleen de ergste oorlogsmisdadigers werden gestraft, veel collaborateurs konden weer gewoon aan het werk. Over de Jodenvervolging werd zo goed als niet gesproken. overal in W-Europa ging dat zo. Begrijpelijk: het land moest worden opgebouwd, men keek vooruit; en het was niet handig om iedereen op te sluiten die plezierig met de bezetters had samengewerkt en daar veel baat bij had gehad (Klemann’s onderzoek).
- Vooral vanaf de jaren zestig werd dat beeld steeds meer ondergraven:
 - uit bijna geen enkel land (Polen uitzondering) waren zoveel Joden weggevoerd en vermoord als uit NL – o.m. dankzij de soepele administratieve afhandeling daarvan.
 - een ander NL record in West-Eur was het grote aantal vrijwilligers voor de Waffen-SS in NL (23000).

³ Voor het volgende Bank, *Oorlogsverleden in Nederland* (oratie 1983); Dekker, *Meer verleden* 266v

- Joden die de kampen hadden overleefd en terugkeerden werden niet opgevangen, laat staan welkom geheten. Hun huizen en spullen waren intussen door achterblijvers in gebruik genomen en die waren niet van plan ze weer af te staan; de overheid deed zo goed als niets (dit overigens net zo in andere Eur landen).
- Klemann: NL had niet zo zwaar geleden als vaak is beweerd – behalve dan het Westen in de Hongerwinter – en de economie deed het goed dankzij de Duitse bezetting. Er was veel goede samenwerking – net als, opnieuw, elders in W-Europa: zonder die samenwerking hadden de Duitsers nooit zo'n enorm gebied met zoveel gemak bezet kunnen houden.⁴ Veel Duitse soldaten voelden zich prima op hun gemak hier.
- vanaf de jaren negentig gaan allerlei andere groepen aandacht vragen voor hun slachtofferschap, zoals kinderen van NSB-ers, van Duitse soldaten, van SS-ers

Met dat al veranderde het beeld van NL in WOII en dat riep natuurlijk de vraag op wat en wie 'we' moesten herdenken en wat voor lessen 'we' uit de oorlog zouden moeten trekken. Steeds meer mensen wilden af van het goed-fout-schema. Professor Blom oratie 1983: 'In de ban van goed en fout?' De trend culmineerde in de bestseller van de journalist Chris vdHeijden, *Grijs Verleden* (2001). Voor cynici, zoals Paul Verhoeven in zijn film *Zwartboek* (2006) was eigenlijk iedereen zwart (behalve de hoofdrolspeelster?). Moreel relativisme in de mode. Maar de consequentie daarvan, nl dat we iedereen moeten herdenken die op de een of andere manier geleden heeft onder WOII, wordt ook weer bestreden, en er zijn goede pleidooien om juist wel bij goed en kwaad stil te staan (straks meer). Hoe dan ook, het is deze blijvende fascinatie met WOII, en vooral met kwesties van goed en kwaad, die de blijvende populariteit van 4 en 5 mei mede begrijpelijk maken.

Wat zegt dit over de zin van de dodenherdenking?

Op zichzelf is WOII zonder meer iets om bij stil te staan; en ook de discussie over goed en kwaad vind ik belangrijk. Het beste dat ik daarover gelezen heb is het pleidooi van Herman Vuijsje eergisteren in de NRC (1 mei 2013). Hij zegt: we moeten op 4 mei niet iedereen herdenken die te lijden heeft gehad (bv die Duitse soldaten in Vorden: niet op 4 mei, evt ander

⁴ Judt, *Postwar*, epilogue.

moment), maar stilstaan bij de mensen die een moedige keuze hebben gemaakt: die een terreur-regime durfden tegen te spreken en die niet meewerkten en zich ook niet aanpasten (dat kan je van die Duitse soldaten en van de meeste Nlers niet zeggen). Dat vergt grote moed. Misschien [en nu ben ik weer aan het woord, niet Vuijsje] ging het daarbij soms om ‘vaderland’, maar ik denk vaker om zorg om medemensen, zoals joodse collega’s. Bij zo’n herdenking heb je geen vlaggen en militair vertoon nodig, want het gaat niet om nationaal besef maar om menselijk gevoel. En het gaat zeker niet om ‘wij’ Nederlanders, maar om bijzondere individuen, in NL en overal, ook in DU (waar ook verzet was; waar bv honderden joden overleefden in BERLIJN in de onderduik!⁵), die we gedenken als voorbeelden van moed. Dus: een *bepaald soort* herdenken, losgekoppeld van nationale en militaire glorie: prima wat mij betreft.

Maar er is nog iets. 4 en 5 mei maken deel uit van de fascinatie met WOII en ze versterken die. Daardoor raken allerlei andere belangrijke historische gebeurtenissen uit zicht, die even belangrijk zijn. Er is immers wel meer om bij stil te staan als we nadenken over het verleden van NL.

Neem bv de dekolonisatie van Indonesië in de jaren 1945-1949 – een gebeurtenis die direct voortkwam uit WOII. Daar zijn meer NL/NL-Indische soldaten gesneuveld dan in mei 1940 tegen de Duitsers; maar er zijn nog veel meer Indonesische burgerslachtoffers gevallen. Daarvoor is veel minder aandacht – al helemaal niet voor de Indonesische doden, *want onze herdenking gaat over Nederlanders*.

Of, als we toch bezig zijn, denk aan de NL slavenhandel en de peilloze ellende die die heeft teweeggebracht. Of aan de koloniale oorlogen die NL in de loop vd eeuwen heeft gevoerd ... dat zouden ook goede aanleidingen kunnen zijn om na te denken over thema’s als vrijheid en verzet en onschuldige slachtoffers.

Ik pleit er niet voor om rond al die gebeurtenissen herdenkingen te organiseren. Maar ik denk wel dat de selectieve aandacht voor WOII en het nationale gevoel – het wij-gevoel – dat er

⁵ Marrus, *Holocaust in history*, 104.

omheen wordt opgebouwd opgeroepen wordt [met nadruk op het slachtofferschap van Nederlanders] wel een erg vertekend beeld oplevert van het nationale verleden. Dat brengt ons bij punt 3, het nationalisme, al heb ik daar al een paar dingen over gezegd.

Ad 3. Nationalisme. Twee problemen:

1. Omdat WOII HET morele ijkpunt is, DE spiegel waarmee we goed en kwaad, vrijheid en onderdrukking kunnen vergelijken met nu, zijn de Duitsers ook de eeuwige slechterikken. In de documentaires en de speelfilms zijn en blijven zij de schurken. Dat is niet eerlijk tgo Duitsers die na WOII geboren zijn. Ik ken verscheidene naoorlogse Duitsers die daaronder lijden – een soort Duitse erfzonde. Als we zo gaan redeneren, dan zijn wij hier allemaal schuldig aan de slavernij en aan de Atjehoorlog en de uitbuiting van de koloniën. Het lijkt me niet zinvol om er zo naar te kijken – en dus ook niet om die manier van kijken met rituelen in stand te houden. *We zijn niet verantwoordelijk voor wat we van onze ouders en voorouders erven; verantwoordelijk zijn we alleen voor onze eigen daden en beslissingen.* Om de goede keuzes te kunnen maken, moeten we wel weten in wat voor wereld we leven, de wereld die we geërfd hebben: daar kunnen historici een belangrijke bijdrage leveren.

2. Tweede probleem: Heel veel hedendaagse Nederlanders hebben geen wortels in het NL van voor en tijdens WOII. Zij of hun ouders komen uit Suriname, Marokko, Turkije, Kaap-Verdië, Indonesië – en nog veel andere plaatsen. Hun familie-verleden is een heel ander verhaal dan dat van autochtone NLers, met andere helden en schurken en slachtoffers. En het is niet zo dat autochtone NLers daar niets mee te maken hebben, dat de ‘nieuwkomers’ omdat ze nu eenmaal in NL zitten zich dan maar het NL verleden moeten eigen maken – nee: W samenlevingen, en NL al helemaal, hebben al eeuwenlang overal ter wereld handel gedreven en als het zo uitkwam oorlogen gevoerd en weerloze mensen geplunderd. Nederlanders zijn al eeuwenlang deel van wereldwijde netwerken en dat we nu een multiculturele samenleving zijn komt daaruit voort.⁶

⁶ Dit is ook geïnspireerd door Frijhoff, *Dynamisch erfgoed*, hoofdstuk 2, ‘Nieuw Nederland’ – al blijft dat een beetje in algemeenheden hangen.

Daarvoor is weinig aandacht bij nationale evenementen. Bv: waarom stonden er bij de kroning van Willem, een paar dagen geleden, wel allemaal witte helden op het podium, zoals Robbert Dijkgraaf en generaal Van Uhm, maar geen enkel gekleurd persoon? Denk eens aan de enorme verdiensten van mensen zoals Najib Amhali en Jürgen Raijman en romanschrijvers zoals Kader Abdollah en Hafid Bouazza, om Nederlanders bekend te maken met, en laten meegenieten van hun stijl en humor, en ook met hun pijnlijke herinneringen – allemaal ervaringen en kwaliteiten die zij nu inbrengen in de Nederlandse maatschappij. Waarom heeft onze nieuwe koning het helemaal niet over de multiculturele samenleving in zijn toespraak (verder prima toespraak, prima dag)? Is dat omdat iedereen nog bang is voor opleving van de PVV?

Dat brengt me bij het laatste punt:

Ad 4. Historisch onderzoek en herdenken

Historici hebben een heel grote rol gespeeld bij het verheffen van de nationale staat tot een soort kern van de geschiedenis: geschiedenis als het verhaal van nationale staten. Ons vak heeft zijn ontstaan zelfs voor een groot deel te danken aan het opkomende nationalisme van de negentiende eeuw. Historici moesten de burgers van de natie aan EEN BRUIKBAAR VERLEDEN helpen, een verhaal over hoe ze geworden waren wat ze waren, wat hun ‘identiteit’ was – en liefst moest dat zelfportret er een beetje aantrekkelijk en heldhaftig uitzien, graag beter dan dat van de buren. Het moest bijdragen aan het wij-gevoel en tegenwicht bieden aan andere vormen van verbondenheid, bv van arbeiders met mede-arbeiders over de grenzen, de ‘proletariërs aller landen’, of met vrouwen, etc. Het was nodig als ondersteuning van toenemende defensie-inspanningen en verovering van koloniale gebieden. Het was dus niet alleen nationale geschiedenis, maar ook nationalistische geschiedenis.

Historisch onderzoek is dit stadium voorbij. We weten dat ieder land onderdeel uitmaakt van grensoverschrijdende ontwikkelingen: dat we allemaal onze wortels hebben in industrialisatie, Verlichting en Romantiek, imperialisme. Dat ook de belangrijkste problemen van de hedendaagse wereld grensoverschrijdend zijn: het internationale financiële systeem dat zoveel

chaos heeft aangericht de laatste jaren, migratie en ook problemen zoals milieu en terrorisme. Nationale kaders zijn veel te beperkt om die dingen te begrijpen.

Maar ook al weten we dat, het is zeer moeilijk om “transnationale geschiedenis” te beoefenen. Sinds de 19^e eeuw is alles nationaal georganiseerd: het archiefwezen bv. Daarom blijven de veel historische studies in NL gaan over NL en Belgische over België etc.

Maar dat komt ook doordat er veel vraag naar is. De laatste tijd wordt dat nationale steeds meer benadrukt, vooral als reactie op de immigratie en de problemen die dat heeft opgeleverd: een verkrampd benadrukken van de nationale identiteit. Daaruit komt ook de “nationale canon” voort die nu op scholen wordt gebruikt. en 4 en 5 mei versterken opnieuw dat nationale gevoel. Maar: hoe kun je kinderen leren zich te oriënteren in de wereld door hen een nationale canon bij te brengen? Ga eens nadenken over een canon die ons plaatst in een globale geschiedenis [ik echo het pleidooi van Stuurman⁷].

[Ik pleit er niet voor om nooit meer een NL vlag uit te hangen halverwege of bovenaan de stok; en evenmin om af en toe dat vreemde lied te zingen over ‘de koning van Hispanje’ en ‘Oorlof mijn arme schapen’ – ik zeg alleen, dat dat herhalen van nationale rituelen wel heel historisch aandoet, maar ons niet verder helpt bij het begrijpen van onze situatie, dat wil zeggen onszelf en onze medemensen – dichtbij, zoals in R’dam, en verder weg, in een globaliserende wereld].

Conclusies

1. Het is goed om stil te staan bij de grote misdaden die in het verleden zijn gepleegd, bij de slachtoffers en bij de helden die zich hebben verzet. Maar het is beter om dat te doen zonder militair en nationalistisch vertoon.
2. WOII heeft een onweerstaanbare glamour voor het grote publiek: omdat het oorlog is en omdat het gaat over goed/fout. Daar doen wij als historici niets aan: geen van ons kan op tegen Steven Spielberg bv. Maar:

⁷ Stuurman, ‘Een wereldhistorisch perspectief’ in *Kleio* 2005 nr 4.

3. We moeten goed onderscheiden tussen herdenken en onderzoek/analytisch denken. Bij herdenken gaat het altijd om een ‘bruikbaar verleden’ – bruikbaar voor de doelen van de groepen in de maatschappij die de meeste invloed kunnen uitoefenen, om allerlei redenen. Historici hebben OOK de taak om te laten zien wat er allemaal niet in dat plaatje past [hebben Presser etq ook gedaan: vide supra]. We moeten selectieve aandacht bestrijden – ook als we daardoor geregeld een feestje of een plechtige herdenking bederven. Want op den duur zijn we meer gebaat bij werkelijk inzicht in het verleden: hoe en waarom het zo verschrikkelijk mis kan gaan tussen mensen, zoals in oorlogen gebeurt. [bruikbaar verleden tgo ‘wie es eigentlich gewesen’ (Ranke, weet je nog?)⁸]
4. We moeten ons best doen om de grote greep van de wereldoorlog op de publieke verbeelding te verminderen, aandacht vragen voor onderwerpen die voor de wereld van nu en morgen minstens zo belangrijk zijn. Dat betreft wat mij betreft vooral de grensoverschrijdende geschiedenis – en een heleboel andere thema’s dan oorlog. De huidige 4 mei-herdenking, met alle respect verder, weerspiegelt het oude beeld van geschiedenis als een drama van nationale staten en oorlogen en houdt die kijk op de wereld in stand.

⁸ Meer: Stern, slot v inleiding in *Varieties of history*: we moeten niet alleen het heden ‘dienen’ maar ook het verleden: dat moeten we ‘recht doen’. Moreel element.